

*„Badać to korzystać z tego co już wiemy by poznać to coś, czego nie wiemy”.
(K. Konarzewski)*

EWALUACJI WEWNĘTRZNA SZKOŁY

METODY, TECHNIKI I NARZĘDZIA ZBIERANIA DANYCH

Opracowała: Halina Słaniek - doradca metodyczny języka
niemieckiego, wojewódzki ekspert do spraw nowej podstawy programowej z języków obcych

Październik 2010/2011

Spis treści:

1. Wstęp - Metodologia badań pedagogicznych.
2. Ankieta- Kwestionariusz ankiety.
3. Obserwacja - Arkusz obserwacji.
4. Analiza dokumentów - Kwestionariusz analizy dokumentów.
5. Wywiad/ Rozmowa - Arkusz wywiadu/ rozmowy.

Wstęp - Metodologia badań pedagogicznych.

Jednym z zagadnień, sprawiającym najwięcej problemów przy planowaniu ewaluacji, jest właściwy dobór metod zbierania danych. W ewaluacji nie ma „zarezerwowanej” tylko dla niej listy metod i technik badawczych. Wykorzystuje się w niej wszelkie - ilościowe i jakościowe - podejścia i metody stosowane w badaniach społecznych. Nie ma też gotowego „kanonu” metod, które sprawdzają się w każdej sytuacji. postuluje daleko idącą elastyczność w doborze stosowanych metod. Nie oznacza to jednak, że ewaluatora nie obowiązują surowe rygory metodologiczne odnośnie trafności i rzetelności stosowanych narzędzi. Często zaleca się, aby w miarę możliwości stosować raczej proste, „przyjazne” dla respondentów narzędzia, które nie wymagają stosowania pracochłonnych analiz statystycznych w trakcie opracowania zgromadzonych wyników. Projektując narzędzia należy również pamiętać, aby gromadzić tylko te dane, które są naprawdę konieczne.

1. Zasady doboru metod.

Jakie zasady przyjąć dobierając w warunkach szkoły metody i techniki zbierania niezbędnych informacji? Jest ich wiele. W praktyce na szczególny respekt zasługują następujące:

Wymóg triangulacji.

Nie ufaj danym zebranych tylko za pomocą jednej metody/narzędzia. Dane pochodzące z analizy dokumentów porównaj z tymi, które pochodzą z wywiadu czy obserwacji

2. Pożegnanie z tradycją.

W szkole ewaluacja kojarzy się z nieustannym ankietowaniem. Tymczasem wartość gromadzonych w ten sposób danych jest czasami bardzo problematyczna. Jeśli już koniecznie musisz to robić, to przynajmniej zadbaj o porządną kwestionariusz.

3. Poszanowanie realiów.

Nie przesadzaj z ilością zbieranych danych. Gromadź tylko te, które będziesz w stanie opracować i wykorzystać w raporcie. Stosuj tak często, jak to tylko będzie możliwe metody najbardziej naturalne, nieinwazyjne, te które wpisują się w rytm codziennej pracy szkoły.

2. Pojęcia metody, techniki i narzędzi badań pedagogicznych

METODY BADAŃ

Zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych obejmujących najogólniej całość postępowania badacza, zmierzającego do rozwiązania określonego problemu naukowego (Kamiński:1974).

TECHNIKI BADAŃ

Są to czynności praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi dyrektywami, pozwalającymi na uzyskanie optymalnie sprawdzalnych informacji, opinii, faktów (Kamiński:1970).

Technika badań to czynność poznawcza, angażująca badacza i innych ludzi. Ma znaczenie czasownikowe. Wszystko inne to **narzędzia** służące tym czynnościom, tj. : kwestionariusze do ankietowania, robienia wykładów, skale do testowania, arkusze opisu. Ma znaczenie rzeczownikowe.

Techniki badań są zatem czynnościami określonymi przez dobór odpowiedniej metody i przez nią uwarunkowanymi. Czynności te są pojęciami podrzędnymi w stosunku do metody i mają węższy zakres.

Technika badawcza ogranicza się do czynności pojedynczych lub pojedynczo jednorodnych.

Metoda zaś ma w sobie szereg działań o różnym charakterze, zarówno koncepcyjnym, rzeczowym, zjednoczonym celem generalnym i ogólną koncepcją badań.

NARZĘDZIA BADAWCZE

Narzędzie badawcze jest przedmiotem służącym do realizacji wybranej techniki badań.

Metoda jest pojęciem najszerszym i nadrzędnym w stosunku do techniki i narzędzia badawczego. Technika z kolei jest pojęciem podrzędnym wobec metody i nadrzędnym w stosunku do narzędzia badawczego. Narzędzie badawcze ma zakres największy i jest pojęciem podrzędnym zarówno wobec pojęcia metody, jak i pojęcia techniki badawczej.

M - metoda

T - technika badań

N - narzędzie badawcze

$T < M > N \quad M > T > N \quad M > N < T$

Ta kolejność ma odbicie w procesie badawczym, gdzie :

1. Wybieramy metodę (opracowuje się koncepcję założeń teoretycznych i praktycznego postępowania)
2. Dobór stosowanej techniki
3. Która determinuje, wyznacza narzędzie badawcze.

II. Podstawowe metody badań.

Metody badawcze stosowane w konkretnym badaniu ewaluacyjnym dobierane są w zależności od celu ewaluacji, obszaru badań oraz postawionych pytań kluczowych biorąc pod uwagę dostępność informacji. Do podstawowych metod badawczych należą:

BADANIA ANKIETOWE → Odpowiedzi na pytania.

WYWIAD → Rodzaj uporządkowanej rozmowy.

OBSERWACJA → Obserwowanie zastanej sytuacji.

ANALIZA DOKUMENTACJI → Przegląd istniejących dokumentów i danych.

- **Kwestionariusz ankiety**
- **Arkusze obserwacji**
- **Arkusze wywiadu**
- **Kwestionariusz analizy dokumentów**

to **narzędzia badawcze** będące konsekwencją wybranej metody badawczej, które urzeczywistnią wybraną metodę i pozwolą na jej funkcjonowanie w praktyce.

1. Ankieta- Kwestionariusz ankiety.

Jest to metoda obecnie bardzo rozpowszechniona, w prawie każdej szkole nauczyciele stosują ankiety na użytek własny czy dla potrzeb instytucji.

Jednak jest to metoda, którą należy stosować z rozmysłem. Po ankietę sięgamy wtedy, gdy zależy nam na zdobyciu informacji od dużej grupy osób, kiedy pragniemy poznać opinie tych osób na jakiś temat, lub gdy temat badania jest drażliwy i możemy liczyć na szczerą odpowiedź tylko w przypadku ankiety anonimowej.

Przy tworzeniu ankiety (kwestionariusza ankiety) należy pamiętać o pewnych kwestiach, które dotyczą:

- poprawności formułowania pytań
- rodzajów pytań
- konstrukcji kwestionariusza
- instrukcji dla respondenta

Kwestionariusz ankiety możemy podzielić na 3 części:

- **wstęp** - informacje dotyczące autorów badania, tytuł badania, jego cel a także prośbę o szczerą i wyczerpującą odpowiedź, zapewnienie o poufności i podziękowanie za wzięcie udziału w badaniu
- **rozwińcie** - gdzie zamieszczamy pytania związane z badaną kwestią, układając je w kolejności od pytań ogólnych do szczegółowych
- **zakończenie** - umieszczamy tutaj tzw. metryczkę- zbiór informacji o osobie, która wypełniała kwestionariusz, typu: wiek, płeć, wykształcenie itp.

W ankietach mamy do czynienia z pytaniami:

Zamkniętymi, które pozwalają udzielić odpowiedzi w ramach możliwości określonych przez badacza w formie skali bądź listy możliwych odpowiedzi.

o Pytanie do rozstrzygnięcia- TAK , NIE , TRUDNO, POWIEDZIEĆ

o Pytanie pojedynczego wyboru

o Pytanie wielokrotnego wyboru

o Pytanie z uszeregowaniem odpowiedzi

Otwartymi, które dają pełną swobodę przy udzielaniu odpowiedzi (trudne do przeanalizowania i sformułowania konkretnych wniosków)

Półotwartymi, które zawierają listę odpowiedzi i jednocześnie dają możliwość udzielenia odpowiedzi innej, dowolnej.

Jak układać pytania ankiety?

- Układaj krótkie pytania;
- Formułuj pytania jasno i precyzyjnie – bez fachowego żargonu, nie zadawaj pytań w negatywnej formie!;

- **Staraj się zawierać pytania jednowymiarowe – na przykład nie pytaj jednocześnie o kilka spraw, unikaj stosowania spójników „i”, „lub”, poważnie zastanów się nad używaniem przecinków;**
- **Używaj kompletnej listy odpowiedzi;**
- **Pamiętaj, aby nie zadawać pytań mogących wprowadzić respondenta w zakłopotanie;**
- **Zdecydowanie unikaj zadawania pytań sugerujących odpowiedź.**

Bardzo ważną fazą w konstruowaniu dobrego narzędzia badawczego w formie ankiety jest **PILOTAŻ**. Służy on przetestowaniu trafności i rzetelności kwestionariusza, czyli sprawdzeniu, czy otrzymujemy odpowiedzi jakich oczekiwaliśmy, czy pytania zawarte w ankiecie są zrozumiałe dla respondentów i czy potrafią na nie odpowiedzieć oraz czy instrukcje są odczytywane zgodnie z naszymi intencjami.

Pilotaż przeprowadza się na małej grupie osób, do których kwestionariusz jest kierowany. Po zrealizowaniu takiego badania modyfikujemy ankietę, jeśli istnieje taka potrzeba.

Kwestionariusz ankiety – przykład.

Ankieta dla uczniów na temat Szkolnego Systemu Oceniania.

Lp.	Zagadnienie	TAK	NIE
1.	Czy znasz szkolny system oceniania?		
2.	Czy uczący cię nauczyciele określili wymagania na poszczególne stopnie ze swojego przedmiotu?		
3.	Czy nauczyciele stosują jasne kryteria oceniania, które są ci znane?		
4.	Czy wiesz za co i w jakich sytuacjach będziesz oceniany?		
5.	Czy jesteś oceniany systematycznie?		
6.	Czy oceny nauczycieli są jawne?		
7.	Czy nauczyciele uzasadniają swoje oceny?		
8.	Czy masz szansę poprawienia uzyskanej oceny?		
9.	Czy nauczyciele informują cię, czego jeszcze nie potrafisz i w jaki sposób możesz poprawić swoje wyniki?		
10.	Czy nauczyciele informują cię o twoich mocnych i słabych stronach?		
11.	Czy twoim zdaniem ocenie podlegają wszystkie dziedziny twojej pracy?		

12. Zaznacz trzy dziedziny, które najczęściej podlegają ocenianiu na lekcjach.

Aktywność na lekcji	
Praca w grupie	
Wykonywanie ćwiczeń praktycznych	
Sprawdzian, test, praca klasowa	
Kartkówka z ostatniej lekcji	
Odpowiedź ustna	
Prezentacja wyniku własnej pracy	
Wykonywanie zadań w zeszytach ćwiczeń	
Zadania domowe	

13. W jaki sposób i kiedy poznałeś szkolny system oceniania?

.....

14. Kto ciebie zapoznał ze szkolnym systemem oceniania?

.....

2. OBSERWACJA – arkusz obserwacji.

Obserwacja jest najbardziej wszechstronną techniką gromadzenia materiałów. To czynność badawcza, polegająca na gromadzeniu danych drogą spostrzeżeń. Obserwacją można nazwać prostą nieplanowaną rejestrację zdarzeń i faktów, ale także proces kontrolowanej obserwacji systematycznej z użyciem technik pomocniczych (kamery, magnetofonu i arkuszy obserwacyjnych włącznie).

Podjmując decyzję o włączeniu metody obserwacji do projektu ewaluacji, musimy rozważyć kilka kwestii, które pomogą w pełnym wykorzystaniu walorów tej metody.

a. Co będziemy obserwować? Zasięg prowadzonej przez nas obserwacji i jej kierunek będą wyznaczone przez pytania, na które szukamy odpowiedzi podczas realizacji ewaluacji.

Założone przez nas obserwacje muszą być możliwe do zrealizowania.

b. W jakim stopniu obserwator będzie zaangażowany w obserwowane przedsięwzięcie?

W przypadku **obserwacji uczestniczącej** obserwator jest jednocześnie uczestnikiem sytuacji, którą obserwuje- np.: nauczyciel na zebraniu rady pedagogicznej.

W przypadku **obserwacji nieuczestniczącej** obserwator jest osobą z zewnątrz- np.: nauczyciel na lekcji koleżeńskej.

c. Czy będziemy prowadzić obserwację jawną, czy ukrytą?

Warto zdać sobie sprawę z faktu, że obserwator wywiera wpływ na obserwowaną rzeczywistość. Jest on szczególnie silny, gdy w grę wchodzi stosunki zależności służbowej lub relacja nauczyciel- uczeń. Jednak w przypadku obserwacji ukrytej musimy zastanowić się nad jej etycznością.

d. Kiedy będziemy prowadzić obserwację?

Czas trwania obserwacji i wybór momentu jej przeprowadzenia będą zależały od rodzaju pytań badawczych. Czasami konieczna jest długotrwała obserwacja, w innej sytuacji wystarczy pobieżne przyjrzenie się danej kwestii.

e. Jaki będzie zasięg prowadzonej obserwacji?

Szerszy lub węższy zakres obserwacji zależy od postawionych pytań badawczych oraz od czasu i środków, jakie możemy przeznaczyć na prowadzenie badania.

Efektom przeprowadzenia obserwacji są notatki. Najlepiej sporządzać notatki w trakcie prowadzenia obserwacji i uzupełnić je zaraz po jej zakończeniu. Notatki muszą mieć formę opisową. Nie interpretujemy sytuacji, którą obserwujemy, lecz koncentrujemy się na jej opisie. Na wnioski przychodzi czas w trakcie analizy danych.

Same cele obserwacji mogą być różnie sformułowane, oto przykłady:

- diagnoza efektów kształcenia,
- regulowanie pracy nauczyciela w tych działaniach, gdzie zdarzyłyby się błędy w przestrzeganiu zasad nauczania; diagnozowanie zjawisk pedagogicznych w szkole;
- poprawa nauczania; nagradzanie znakomitego kształcenia; zmiany w przydziale zadań; ocena systemu doboru nauczycieli; promowanie indywidualnego rozwoju i samooceny;
- diagnoza i poprawa jakości w wymiarze indywidualnym oraz organizacyjnym; rozwój metod kształcenia w kierunku większej skuteczności

ARKUSZ OBSERWACYJNY - kwestionariusz z wytypowanymi wszystkimi zagadnieniami, które objąć ma obserwacja. W określonych rubrykach pod określonym zagadnieniem rejestrowane są wszystkie spostrzeżone fakty, zdarzenia i okoliczności mające związek z danym zagadnieniem.

Arkusz obserwacji – przykład 1.

Obszary obserwacji

- 1.1 Krótka charakterystyka miejsca
- 1.2 Krótka charakterystyka odbiorców/ uczestników
 - 1.2.1 Liczba
 - 1.2.2 Proporcja młodzieży szkolnej
 - 1.2.3 Proporcja płci i wieku
 - 1.2.4 Czy są to uczestnicy celowo dobrani czy przypadkowe osoby
- 1.3 Opis zachowań uczestników
 - 1.3.1 Rodzaje aktywności;
 - 1.3.2 Wypowiedzi (co i jak mówią – cytaty)
 - 1.3.3 Stosunek osób uczestniczących do działań
 - 1.3.4 Czy uczestnicy wiedzą, kto jest organizatorem i czego dotyczy program
- 1.4 Zachowania towarzyszące (jeśli takie występują)
- 1.5 Wnioski, uwagi, ustalenia

Arkusz obserwacji – przykład 2.

Obszar: EFEKTY DZIAŁALNOŚCI DYDAKTYCZNEJ, WYCHOWAWCZEJ I OPIEKUŃCZEJ ORAZ INNEJ DZIAŁALNOŚCI STATUTOWEJ SZKOŁY LUB PLACÓWKI.

Szkoła lub placówka osiąga cele zgodne z polityką oświatową państwa.
Szkoła lub placówka doskonalili efekty swojej pracy.

Problem badawczy	Przedmiot obserwacji- lista kwestii podlegających obserwacji.
Przestrzeganie przez uczniów procedur i regulaminu obowiązującego w szkole.	<ul style="list-style-type: none"> 1. Znajomość przez ucznia praw i obowiązków. 2. Przestrzeganie prawa szkolnego. 3. Korzystanie przez uczniów z dostępnej dla nich pomocy w szkole. 4. Wpływ wprowadzonych zmian na poprawę zachowania ucznia.
Diagnoza sytuacji wychowawczej w szkole.	<ul style="list-style-type: none"> 1. Poczucie bezpieczeństwa ucznia w szkole. 2. Monitorowanie miejsc wskazanych jako niebezpieczne w szkole. 3. Ocena skuteczności podejmowanych interwencji w przypadku rozwiązywania problemów wychowawczych.

Osoba prowadząca badanie:

Miejsce i czas trwania obserwacji:

Wnioski:

Karta obserwacji – przykład

KARTA OBSERWACJI	(dotyczy obserwacji apelu, akademii szkolnej konkursu itp.)
Imię i nazwisko nauczyciela	
Rodzaj/ nazwa imprezy	
Data	
Cele	
Uwagi o realizacji	
Zalecenia i rekomendacje	
Podpis nauczyciela	Podpis dyrektora

3. WYWIAD - arkusz wywiadu.

Wywiad diagnostyczny to rozmowa badającego z respondentem według opracowanych wcześniej dyspozycji lub w oparciu o specjalny kwestionariusz. Służy do gromadzenia informacji empirycznych przeważnie o charakterze jakościowym, takich jak: fakty, wydarzenia, sądy, opinie, postawy, wyobrażenia, uczucia, deklarowane zachowania, wiedza o rzeczywistości.

Rozmowa to także bezpośredni kontakt z osobą w celu gromadzenia danych. Różnica polega na tym, iż podczas rozmowy podmiotem, od którego pozyskiwane są informacje jest osoba badana, natomiast w wywiadzie respondentami są osoby postronne.

Główne typy wywiadów:

a) ze względu na zasady konstrukcyjne (stopień usystematyzowania i ujednoczenia pytań), narzucają określony sposób prowadzenia wywiadu

? skategoryzowany

? nieskategoryzowany (swobodny)

b) ze względu na prowadzenie wywiadu

? jawny - rozmowa, w której badany jest poinformowany jest o prawdziwych celach, charakterze i przedmiocie wywiadu; musi być on skategoryzowany

? ukryty - badany nie jest poinformowany o roli ankietera, o celach i przedmiocie rozmowy

? jawny nieformalny (ukryty formalny) - tutaj badany orientuje się w trakcie prowadzenia z nim wywiadu, ale nie jest poinformowany o właściwym jego przedmiocie
Wywiady te wymagają dużej sprawności pamięciowej i zręcznego posługiwania się pytaniami rozpoznawczymi.

c) w zależności od liczby osób biorących jednorazowo udział w wywiadzie

? indywidualne

? zbiorowe - uzasadnione, gdy przedmiotem badań są opinie lub fakty jednorodnej grupy; temu typowi wywiadu towarzyszą pewne emocje, dodatnie i ujemne, mogące mieć znaczenie dla wiarygodności badań;

d) ze względu na formalność

? formalny

? nieformalny

e) ze względu na przedziały czasowe

? zwykły, jednorazowy (dla opisu stanu rzeczy)

? panelowy (przynajmniej w dwóch odstępach czasowych, dla uchwycenia różnic)

f) ze względu na formę otrzymywania informacji

? ustny

? pisemny

Scenariusz wywiadu – przykład

- Jak oceniasz program wydarzenia/nauczania/ uroczystości?
- Jak oceniasz realizację wydarzenia/programu? Uzasadnij swój wybór.
- Co było/jest największą zaletą wydarzenia/programu? Uzasadnij swój wybór.
- Dlaczego wzięłaś/wziąłeś udział w wydarzeniu/programie?
- Czy nauczyłaś /łeś się czegoś o ...? Jeżeli tak, to czego?
- Co o tym wydarzeniu/ programie mówią inne osoby, które znasz?
- Gdy byś miał/a okazję, to uczestniczyłbyś/łabyś w podobnym wydarzeniu/programie? Uzasadnij swoje zdanie.

Przykład arkusza wywiadu dla 3 respondentów:

Cel wywiadu:

		Dane dotyczące metryczki	Metryczka 1	Metryczka 2	Metryczka 3
		1. Miejsce i czas wywiadu 2. Charakterystyka respondenta 3. Osoba prowadząca wywiad	<i>dyrektor</i>	<i>pedagog</i>	

Przedmiot badań: obszar	Lp. pytania	Treść pytania	Uzyskana odpowiedź	Uzyskana odpowiedź	Uzyskana odpowiedź
	1.	<i>Czy program wychowawczy uwzględnia treści z nowej postawy programowej?</i>			
	2.	<i>Czy szkoła prowadzi diagnozę problemów wychowawczych wśród uczniów?</i>			

Wywiad/ Rozmowę przeprowadził(a):

Data:

Warto pamiętać!

Nie da się prowadzić wywiadu z pozycji urzędnika.

Osoba prowadząca wywiad powinna posiadać między innymi następujące walory: cierpliwość, empatię, wyrozumiałość, skrupulatność, tolerancję, zdolność słuchania, asertywność, umiejętność mówienia, zdolność do czytelnego prezentowania swoich myśli itp.

Należy sporządzać notatki i/lub je rejestrować

4. ANALIZA DOKUMENTÓW – kwestionariusz analizy dokumentów

Badanie dokumentów i materiałów jest techniką badawczą służącą do gromadzenia wstępnych, opisowych, także ilościowych informacji o badanej instytucji czy zjawisku wychowawczym. Jest także techniką poznawania biografii jednostek, opinii wyrażonych w dokumentach.

Dzięki analizie dokumentów uzyskujemy wiedzę na temat podstaw formalnoprawnych wszelkich działań realizowanych w szkole lub w placówce oraz podejmowanych decyzji różnego rodzaju, w tym decyzji administracyjnych.

Analiza dokumentów jest koniecznym uzupełnieniem innych metod i zawsze powinniśmy planować jej wykorzystanie w ewaluacji- jako punkt wyjścia do zbierania innych danych lub jako uzupełnienie informacji uzyskanych z innych źródeł.

Do dokumentów pisanych należą:

- Sprawozdania i protokoły z różnych posiedzeń szkolnych
- Opinie i świadectwa
- Szkolne i domowe prace pisemne uczniów
- Dzienniki lekcyjne
- Artykuły prasowe o szkole
- Archiwalia

Na dokumenty cyfrowe składają się:

- Centralne opracowania zawarte w oficjalnych wydawnictwach statystycznych
- Statystyki lokalne dotyczące oświaty, sporządzane dla potrzeb władz terenowych
- Opracowania liczbowe, którymi dysponuje szkoła- wyniki klasyfikacji, egzaminów zewnętrznych, frekwencji uczniów.

Do dokumentów obrazowych i obrazowo- dźwiękowych należą:

- Rysunki i inne prace ręczne uczniów
- Fotografie
- Nagrania magnetofonowe i video

Kwestionariusz analizy dokumentów powinien zawierać:

- cel badania,
- przedmiot badania: obszar,
- poszukiwane dane i informacje (pytania),
- rodzaj i liczbę dokumentów poddanych analizie,
- dane osób odpowiedzialnych,
- uzyskane dane,
- wnioski.

Przykład kwestionariusza analizy dokumentów:

Rodzaj dokumentu	Liczba dokumentów	Potrzebne dane i informacje	Uzyskane dane i informacje
Dzienniki lekcyjne	10	Czy w dziennikach wpisane są numery programów nauczania?	We wszystkich dziennikach wpisane są numery programów nauczania.
Protokoły Rady Pedagogicznej	1	Czy szkolny zestaw programów nauczania został zatwierdzony przez Radę Pedagogiczną	Tak, na posiedzeniu w dniu

Kwestionariusza analizy dokumentów:

Przedmiot ewaluacji	Cel badania	Osoby odpowiedzialne	Rodzaj dokumentu	Liczba dokumentów	Potrzebne dane i informacje	Uzyskane dane i informacje

Wnioski i rekomendacje:

Każda z nauk, dążąc do uchwycenia obiektywnych prawidłowości badanych zjawisk musi opierać się na takich podstawach, które będą w miarę niezawodne i pozwolą wysunąć logiczne wnioski. Aby zrealizować postawione sobie cele, trzeba dobrać odpowiednie metody pracy, techniki i narzędzia badawcze. One to bowiem warunkują właściwe przeprowadzenie badań, a tym samym pozwalają na uzyskanie odpowiedzi na postawione pytania problemowe. Nieprawidłowe stosowanie nawet najlepszej metody może wypaczyć obraz badanej rzeczywistości.

Literatura:

1. J. Gnitecki, *Zarys metodologii badań w pedagogice empirycznej*, Zielona Góra 1993.
2. H. Muszyński, *Wstęp do metodologii pedagogiki*, Warszawa 1971
3. A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej*; W: *Metodologia pedagogiki społecznej*, R. Wroczyński, T. Pilch, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974
4. T. Pilch, *Zasady badań pedagogicznych*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977
5. M. Sobocki, *Metody badań pedagogicznych*, Warszawa 1978.
6. S. Nowak, *Metodologia badań socjologicznych*, Warszawa 1970.
7. Z. Skorny, *Metody badań i diagnostyka psychologiczna*, Wrocław 1974.
8. W. Zaczyński, *Praca badawcza nauczyciela*, Warszawa 1995.
9. J. Lewandowski, *Ewaluacja wewnętrzna w szkole. Interpretacja wymagań MEN oraz narzędzia do ewaluacji*, Poznań 2010.